

Kazimierz KRAJ*

KLUB WETERANÓW ORGANÓW BEZPIECZEŃSTWA PAŃSTWOWEGO

STRESZCZENIE

W artykule przedstawiono działalność Klubu Weteranów Organów Bezpieczeństwa Państwowego w Rosji. Scharakteryzowano zadania statutowe stowarzyszenia. Omówiono niektóre działania prowadzone przez Klub w okresie dwudziestu lat funkcjonowania. W konkluzji autor zasugerował prowadzenie podobnej działalności przez polskie organizacje zrzeszające funkcjonariuszy służb specjalnych.

Kluczowe słowa: bezpieczeństwo, zagrożenia, służby specjalne, statut, stowarzyszenie, funkcjonariusze służb specjalnych.

INFORMATION SECURITY IN TOURISM AT THE BEGINING OF THE 21ST CENTURY

ABSTRACT

The activity of the Club of Security Veterans was introduced in the article in Russia. Self-characterized tasks statutory associations. Some workings led through The club in period twenty years of functioning talked over. The author suggested the leadership of the similar activity by Polish organizations uniting the officers of special services in the conclusion.

Key words: security, danger, special services, charter, association, the officers of special services.

ИНФОРМАЦИОННАЯ БЕЗОПАСНОСТЬ В ЭКОНОМИКЕ ТУРИЗМА В НАЧАЛЕ XXI ВЕКА

РЕЗЮМЕ

В статье представлено деятельность Клуба Ветеранов Госбезопасности в России. Охарактеризовано статутные задания общества. Обсуждено некоторые действия ведущиеся Клубом в периоде двадцати лет его функционирования. В заключении автор внушил ведение похожей деятельности через польские организации объединяющие сотрудников специальных служб.

Ключевые слова: безопасность, угрозы, специальные службы, устав, общество, сотрудники специальных служб.

* dr Kazimierz KRAJ - adiunkt w Katedrze Bezpieczeństwa Wewnętrznego Wyższej Szkoły Informatyki i Zarządzania w Rzeszowie, członek Europejskiego Stowarzyszenia Nauk o Bezpieczeństwie *EUROPEAN ASSOCIATION for SECURITY*.

Wstęp

Problematyce służb specjalnych poruszania jest w wielu publikacjach historyków, politologów czy też naukowców zajmujących się zagadnieniami bezpieczeństwa. Obecna jest również w wielu artykułach prasowych, w tygodnikach opinii, dziennikach czy też tabloidach. Czasami, ale nie do końca, poruszane są kwestie, co się dzieje z funkcjonariuszami tychże służb po odejściu na emeryturę (rentę). Czy przynajmniej część z nich nie wykorzystuje swojej wiedzy i umiejętności pracując na rzecz organizacji przestępczych. Nie wiemy, czy państwo polskie ma programy, które pozwalają zagospodarować tkwiący w tych ludziach potencjał intelektualny na potrzeby dalszej służby (pracy) dla dobra kraju, któremu wiele lat służyli.

Gdy spojrzymy na losy publicznie znanych funkcjonariuszy służb i sił specjalnych: Sł. Petelicki, G. Czempiński, A. Makowski, Vincent V. Severski, to raczej oni sami brali swój los w ręce, nie licząc na pomoc i wsparcie państwa, któremu służyli.

Artykuł ma na celu przybliżenie tego, jakże ważnego problemu, pokazując go na przykładzie Klubu Weteranów Organów Bezpieczeństwa Państwowego w Rosji. Mimo iż czekiści w Rosji zajmują wiele ważnych i kluczowych stanowisk państwowych, ich emerytowani koledzy nie czują pomocy i opieki swojego państwa. Tak samo jak ich polscy odpowiednicy. Drugim celem artykułu jest zainspirowanie do pracy nad tą tematyką, która stanowić będzie wdzięczne pole badań dla politologów, ale również socjologów czy historyków dziejów najnowszych.

Zbadanie i opis sposobów funkcjonowania, podejmowanych inicjatyw lub bierności naszych rodzimych organizacji funkcjonariuszy służb specjalnych, może pomóc w zweryfikowaniu wielu obiegowych informacji, poczynawszy od rzekomej pajęczyny służb oplatającej mackami Polskę, poprzez ukazanie faktycznego standardu życia byłych funkcjonariuszy, ze szczególnym uwzględnieniem emerytów SB, UOP czy ABW (AW).

Organizacje funkcjonariuszy służb specjalnych

Służby specjalne są niezbędnym instrumentem, będącymi w dyspozycji władz państwowych, do wykonania specjalistycznych zadań związanych z zapewnieniem bezpieczeństwa kraju, tak w wymiarze zewnętrznym, jak i wewnętrznym. W klasycznym podziale to wywiad i kontrwywiad. Służby mogą mieć charakter cywilny²⁷⁴ bądź wojskowy²⁷⁵. Ponieważ zadania wykonywane przez funkcjonariuszy operacyjnych służb specjalnych wymagają specyficznych kwalifikacji, umiejętności i wiedzy, władze państwowe powinny zajmować się, obserwować, nadzorować i kontrolować emerytowanych agentów. Oczywiście opieka nad byłymi funkcjonariuszami specsłużb może mieć wymiar wielopłaszczyznowy. Od monitorowania tych jeszcze sprawnych umysłowo i fizycznie ludzi po przejściu na

²⁷⁴ W Polsce: Agencja Bezpieczeństwa Wewnętrznego, Agencja Wywiadu, w Rosji: Federalna Służba Bezpieczeństwa, Służba Wywiadu Zagranicznego lub w Niemczech - Federalna Służba Wywiadowcza.

²⁷⁵ Odpowiednio, jak w poprzednim przypisie: Służba Kontrwywiadu Wojskowego, Służba Wywiadu Wojskowego, Główny Zarząd Wywiadu Sztabu Generalnego Sił Zbrojnych FR, Wojskowa Służba Ochrony (MAD).

emeryturę do pomocy w uzyskaniu satysfakcjonującego zajęcia. Nosiciele tajnych informacji oraz posiadacze unikalnych umiejętności, które mogą być wykorzystane przeciwko państwu, któremu służyli. Interesującym byłoby uzyskanie odpowiedzi, jak ten problem został rozstrzygnięty w Polsce. Pamiętać należy, że unikalnymi umiejętnościami, wiedzą, dysponują również funkcjonariusze Policji. Szczególnie ci zwalczający najgroźniejsze przestępstwa i działający pod przykryciem w środowiskach przestępczych. A czy kwalifikacje antyterrorysty – pirotechnika, snajpera czy szturmowca nie mogą być wykorzystane przez zorganizowane grupy przestępcze lub organizacje terrorystyczne? Czyli krąg odpowiedzialności państwa się rozszerza o nowe kategorie funkcjonariuszy. Jakim cennym nabytkiem dla grupy przestępczej może być funkcjonariusz tzw. wywiadu skarbowego, niekoniecznie wyszkolony komandos. A oficer operacyjny Straży Granicznej, to nie cenny nabytek, dla handlarzy i przemytników narkotyków? Wiedza tych ludzi o strukturach własnych służb, znajomość mentalności funkcjonariuszy, znajomość metod, technik pracy operacyjnej, wiedza o potencjalnych informatorach w środowiskach przestępczych, metodach ich prowadzenia czy charakterystyki kierujących komórkami w tych służbach są bezcenne dla wszystkich zainteresowanych.

Człowiek sfrustrowany, który przez kilkanaście czy kilkadziesiąt lat służył swemu państwu, które o nim zapomniało, może się przeciwko niemu zwrócić. Dlatego ważna jest w tym zakresie działalność prewencyjna państwa.

Jak to wygląda w Polsce to widzimy. Choćby na podstawie tzw. raportu Macierewicza ujawniającego struktury i ludzi (w tym współpracowników) wojskowych służb specjalnych i po procesach, które kolejno państwo przegrywa. Tak więc potencjalni emeryci polskich służb mają się nad czym zastanawiać. Jak w przyszłości potraktuje ich państwo, któremu służyli. Skoro państwo nie zapewnia im opieki, organizują się sami. Nie tylko w Polsce. W naszym kraju funkcjonuje ok. 10 organizacji skupiających funkcjonariuszy służb mundurowych - Związek Emerytów i Rencistów Straży Granicznej, Federacja Stowarzyszeń Służb Mundurowych RP, Stowarzyszenie SOWA, Stowarzyszenie Generałów Policji RP, Stowarzyszenie Emerytów i Rencistów Policyjnych. Jednak, gdy przyglądnijemy się bliżej ich działalności, to skierowana jest ona na sprawy pomocowe, kwestie emerytur, lub jak Stowarzyszenie SOWA, które głównie zajmuje się sprawą raportu Macierewicza. Zresztą nawet pobieżna analiza stron internetowych tych organizacji wskazuje na ich słabą więź ze społeczeństwem, ale i na mizerną aktywność. Udowadniają to nieaktualizowane od miesięcy, a nawet lat, wpisy na portalach organizacji. Większą aktywnością wyróżnia się Stowarzyszenie Emerytów i Rencistów Policyjnych.

W innych państwach funkcjonują również organizacje byłych funkcjonariuszy służb specjalnych. Skupiają one zatrudnionych, ale i emerytowanych funkcjonariuszy poszczególnych służb np. wywiadu czy kontrwywiadu. W USA funkcjonuje wiele organizacji²⁷⁶, jak np. liczące ok. 3000 członków Stowarzyszenie Byłych Oficerów Wywiadu założone w 1975 r. które wydaje miesięcznik *Pericope*; Krajowe Stowarzyszenie Oficerów Korpusów Kontrwywiadowczych – organizacja

²⁷⁶ Zob. J. Larecki, *Wielki Leksykon Służb Specjalnych świata, organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych świata, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*. Książka i Wiedza, Warszawa 2007, s. 643.

emerytowanych pracowników kontrwywiadu poszczególnych rodzajów sił zbrojnych USA; Stowarzyszenie Zawodowych Oficerów Wywiadu Morskiego; Stowarzyszenie Byłych Agentów Specjalnych FBI. We Francji funkcjonuje Stowarzyszenie Byłych Pracowników Służb Specjalnych Obrony Narodowej oraz Towarzystwo Przyjaźni Weteranów Służb Specjalnych i Obrony Narodowej.

Klub Weteranów Organów Bezpieczeństwa Państwowego

W Federacji Rosyjskiej działa wiele organizacji i stowarzyszeń byłych i aktualnych czekistów. Wśród nich wymienić można: Stowarzyszenie Weteranów Wywiadu Zagranicznego, Radę Weteranów Wywiadu Wojskowego czy Stowarzyszenie Weteranów Służb Bezpieczeństwa²⁷⁷. Funkcjonuje wiele stron internetowych poświęconych problematyce działalności służb specjalnych, żeby wymienić www.chekist.ru, www.agentura.ru lub www.lubyanka-shield.ru. Wydawane są gazety, jak np. *Ogólnorosyjska gazeta K.G.B. – inform*²⁷⁸.

Jedną z bardziej interesujących organizacji jest Klub Weteranów Bezpieczeństwa Państwowego (*Клуб ветеранов госбезопасности*). Założycielskie spotkanie Stowarzyszenia miało miejsce 18 października 1993 r. w Moskwie. Prezydentem Klubu została generał major Walerij Nikołajewicz Wieliczko²⁷⁹, były szef sztabu Służby Ochrony KGB, wcześniej oficer kontrwywiadu. Swoją funkcję pełni od dwudziestu lat. Stowarzyszenie zostało zarejestrowane 18 listopada 1993 r. Klub jest organizacją społeczną i samofinansującą, nie otrzymuje dotacji ani subwencji od państwa. Członkami Klubu mogą być byli funkcjonariusze KGB ZSRR oraz służb specjalnych powstałych w wyniku reformy Komitetu Bezpieczeństwa Państwowego²⁸⁰.

Do podstawowych, statutowych celów Klubu należy:

- wsparcie i podtrzymywanie przyjaznych warunków dla pełnego wykorzystania intelektualnego, profesjonalnego i twórczego potencjału członków stowarzyszenia w sferach działalności obywatelskiej i społecznie użytecznej;
- ochrona praw i swobód obywatelskich, politycznych, ekonomicznych, socjalnych i kulturalnych członków Klubu;
- aktywne włączanie w życie społeczne i rozszerzanie międzynarodowej współpracy humanitarnej;
- wykorzystanie doświadczenia praktycznego i potencjału intelektualnego członków dla celów kulturalnego, moralnego odrodzenia Rosji i Rosjan w warunkach komercjalizacji życia i gospodarki rynkowej;
- umacnianie pokoju i współpracy międzynarodowej.

²⁷⁷ Tamże.

²⁷⁸ Zob. www.kgb-inform.ru.

²⁷⁹ O W. N. Wieliczko czytaj: *K. Kraj, Pokazałem mu pięść..., rozmowa z generałem majorem KGB ZSRR w stanie spoczynku, Walerijem Nikołajewiczem Wieliczko prezydentem Klubu Weteranów Bezpieczeństwa Państwowego*, [w:] „MMS Komandos” nr 11/2011, s. 38 – 49 oraz w miesięczniku „www.e-terrorizm.pl”, nr 3/2013, s.36.

²⁸⁰ Zob. *Statut Klubu Weteranów Bezpieczeństwa Państwowego*, Moskwa B.O.K.S. – Print 2000, rozdz. 1, pkt. 1.1, s. 2, (egzemplarz w posiadaniu autora).

Organizacja wspiera odrodzenie narodowej kultury, uczestniczy w wychowaniu poszanowania dla przeszłości, zabytkom, relikwiom narodowym, odrodzeniu tradycji rosyjskiego korpusu oficerskiego, przywróceniu pamięci historycznej, ochronę wojenno – patriotycznej świadomości u zawodowych obrońców Ojczyzny jej obywateli²⁸¹.

Realizacja statutowych celów odbywa się m in. poprzez opracowywanie i uczestniczenie w programach oraz projektach chroniących prawa obywatelskie, ekonomiczne, polityczne, socjalne czy kulturalne byłych funkcjonariuszy organów bezpieczeństwa państwa. Klub (jego przedstawiciele) uczestniczą w przygotowywaniu projektów ustaw, ekspertyz aktów władz ustawodawczych i wykonawczych. Pomoc byłym czekistom odbywa się poprzez uczestnictwo w programach przekwalifikowywania oraz podnoszenia kwalifikacji, ich adaptacji do funkcjonowania w ramach wolnego rynku, poszukiwanie i wsparcie młodych talentów twórczych, okazywanie pomocy materialnej, socjalnej, duchowej, medycznej chorym, samotnym i sędziwym weteranom organów bezpieczeństwa. Stowarzyszenie zajmuje się udzielaniem pomocy prawnej członkom Klubu oraz ich rodzinom. Prowadzi działalność wydawniczą, popularyzatorką na łamach prasy, telewizji i radia. Organizuje działalność gospodarczą powołując w tym celu jednostki posiadające osobowość prawną. Prowadzi również inną działalność, zgodną z prawem, mającą na celu realizację zadań statutowych²⁸².

Nie będziemy analizować całego statutu stowarzyszenia, gdyż jego standardowe zapisy nie różnią się od uregulowań zawartych w statutach stowarzyszeń opartych na polskim prawie.

Działalność Klubu Weteranów Bezpieczeństwa Państwowego jest wszechstronna. W swojej historii Klub podejmował wielu gości, w tym nie tylko dziennikarzy, ale również przedstawicieli, kiedyś wrogich służb, jak były wicedyrektor Mossadu David Kimcze, weteranów z Białorusi, Ukrainy czy Republiki Naddniestrzańskiej. Wśród gości znajdowali się ambasador Kuby, ministrowie, deputowani do Dumy.

Oprócz klasycznej działalności, stowarzyszenie podejmuje i realizuje ciekawe inicjatywy takie jak np. wydanie płyty z pieśniami, których autorem, kompozytorem i wykonawcą był Anatolij Kolesnikow, były oficer jednostki *Wympiel*, weteran z Afganistanu. Z inicjatywy Klubu wydane były książki, które są już obecnie rarytasem na rynku *Moskwa, Kreml, Ochrana*, autorstwa generała Michaiła S. Dokuczajewa²⁸³. Drugim wydawniczym hitem był słownik encyklopedyczny (pierwszy na rosyjskim rynku) *Razwiedka i kontrazwiedka w licach, encyklopediczeskij słowar rossijskich specstuzb*, wydany w Moskwie w 2002 r. Innym ciekawym, a nietypowym działaniem organizacji czekistów była współpraca z w 1998 roku Ministerstwem ds. Sytuacji Nadzwyczajnych oraz administracją Obwodu Tulskiego - Tulskiego Korpusu Kadetów *Spasatiel*. Dwa lata wcześniej Klub wraz z innymi organizacjami weteranów, w tym weteranów pododdziałów antyterrorystycznych *Alfa* organizował kolumnę humanitarną z pomocą dla Czeczenii.

²⁸¹ Tamże, s. 4 i 5.

²⁸² Zob. szerzej, tamże, s. 5 – 7.

²⁸³ Zob. K. Kraj, *Szef kremłowskich pretorianów, generał Michaił S. Dokuczajew, artylerzysta, szpieg „borowik”*, [w:] MMS Komandos nr 3/2012, s. 12 – 17.

Oprócz codziennej działalności wiodącym programem Klubu jest *Projekt Łubianka*, który jest realizowany między innymi poprzez prowadzenie następujących stron internetowych: www.agentura.ru, www.chekist.ru i www.lubyanka-shield.ru.

Od początku działalności członkowie klubu przywiązywali wielką wagę do działalności wydawniczej. W pierwszym okresie funkcjonowania wydawany był *Biuletyn Klubu* w nakładzie 1000 egzemplarzy. Pierwsze trzy numery były dwujęzycznie po rosyjsku i angielsku. Wydano łącznie 10 numerów biuletynu. Pierwszy numer biuletynu liczący 86 stron, został wydany w 2001 r. Jego tematyka była obszerna, począwszy od kroniki Klubu Weteranów, poprzez wspomnienia uczestników tzw. puczu Janajewa po informację o pierwszych absolwentach Tułskiego Korpusu Kadetów *Spasatiel*. Realizując program Klubu, od czerwca 2002 roku organizacja zaczęła wydawać *Historyczno – publicystyczny Almanach Łubianka*²⁸⁴. Almanach prezentuje wysoki poziom edytorski oraz naukowo – publicystyczny. W składzie redakcji znajdują się osoby mające doświadczenie zawodowe wyniesione ze służb specjalnych oraz w pracy naukowej i publicystycznej. Oprócz Rady Redakcji, *Almanach* posiada Radę Literacko – Artystyczną oraz Radę Opiekuńczą. Publikacje zamieszczane na łamach *Almanachu* dotyczą problematyki działalności, historii i ludzi służb specjalnych. Autorami są przeważnie byli funkcjonariusze służb specjalnych. Naukowe publikacje zamieszczane w tym periodyku pozwalają na poznanie szerzej nieznanych epizodów z historii rosyjskich (radzieckich) służb specjalnych. W piśmie prezentowane są analizy, oceny, punkty widzenia reprezentowane przez byłych czekistów. Poznajemy ich poglądy na przeszłość i teraźniejszość rosyjskich służb specjalnych. Materiały zamieszczane w Almanachu mogą być pomocne w ocenie przydatności i naukowej wartości publikacji zachodnich autorów na temat KGB, NKWD czy WCzK. Wydanych zostało już 14 numerów periodyku, każdy liczący ponad dwieście stron, w doskonałej szacie graficznej. Dewizą *Almanachu* jest hasło: *W przeszłość – z prawdą o przeszłości*. Dla potrzeb naukowych, badawczych, ze strony internetowej Klubu można pobrać bibliografię *Almanachu*, w której znajduje się spis ponad 2000 książek poświęconych problematyce służb specjalnych wydanych w Rosji, Ukrainie i na Białorusi.

Ciekawym, komercyjnym przedsięwzięciem Klubu Weteranów jest niewielka księgarnia internetowa sprzedająca książki i publikacje o wywiadzie, kontrwywiadzie oraz operacjach rosyjskich i zagranicznych służb specjalnych.

Klub Weteranów Organów Bezpieczeństwa Państwa współpracuje z wieloma organizacjami byłych funkcjonariuszy wywiadu czy armii. Aktywnymi członkami Klubu są nie tylko czekisci, ale np. wojskowi naukowcy jak Wiktor Grigorijewicz Szamajew z uniwersytetu w Woroneżu czy członek Rady Redakcji *Almanachu* generała lejtnant dr hab. Aleksander Aleksandrowicz Zdanowicz, były oficer KGB i FSB, prezydent *Stowarzyszenia Studiowania Historii Ojczystych Służb Specjalnych*, z którym chociażby współpracuje profesor Nikita Pietrow, autor wydanej w Polsce książki *Psy Stalina*.

²⁸⁴ Zob. też K. Kraj, *Historyczno – Publicystyczny Almanach Łubianka*, [w:] *Bezpieczeństwo, Teoria i praktyka*, nr 1-2/2009, s. 199 – 201.

Wszechstronna działalność Klubu, liczącego co najmniej kilkuset członków i działającego w kilkudziesięciu rejonach Federacji Rosyjskiej pokazuje pozytywną samorealizację emerytowanych funkcjonariuszy służb specjalnych. Ci aktywni zajmują się publikacjami swoich wspomnień, piszą artykuły i książki. Uczestniczą w dorocznych konferencjach naukowych takich jak *Cztienija na Łubiankie*, organizują szkolne muzea wywiadu i kontrwywiadu.

Nasuwają się wnioski, że osoby zajmujące się zawodowo problematyką szeroko rozumianego bezpieczeństwa powinny zmierzać do tego, aby polskie organizacje weteranów służb specjalnych i pozostałych służb mundurowych realizowały tak pozytywne i szeroko zakrojone działania naukowe, popularyzatorskie, wspomnieniowe i organizacyjne na rzecz społeczeństwa, któremu wcześniej służyli, by wyszły poza krąg własnych środowisk, otworzyły się na kręgi akademickie, podjęły działania, które np. zaowocowałyby wydaniem np. encyklopedycznego słownika polskich służb specjalnych z setkami biografii ludzi tajnego frontu. Z korzyścią dla siebie i dla społeczeństwa - zgodnie z dewizą: *w przyszłość – z prawdą o przeszłości*.

Wnioski

Na zakończenie nasuwają się następujące konkluzje:

a. podjąć działania mające na zainteresowaniu tą problematyką młodych adeptów nauki czy członków kół naukowych zajmujących się problematyką bezpieczeństwa czy też formacji zmilitaryzowanych;

b. zainicjować zorganizowanie konferencji naukowej poświęconej temu problemowi, np. pod patronatem ministra koordynującego²⁸⁵ służby specjalne oraz auspicjami Biura Bezpieczeństwa Narodowego lub European Assotiation for Security oraz zainteresowanych organizacji funkcjonariuszy spesłużb;

c. popularyzować tę problematykę na łamach periodyków naukowych oraz w artykułach popularnonaukowych;

d. nauczyciele akademicy powinni, jako ciekawe tematy prac licencjackich, magisterskich czy nawet doktorskich, wskazywać zagadnienia do zbadania w zakresie tego obszaru problemowego.

Przykładem podejmowania tego typu działań są publikacje w studenckim miesięczniku www.e-terrorizm.pl, w którym ramach działu *szkoła służb specjalnych* czy też *ludzie wywiadu i kontrwywiadu* poruszana jest problematyka służb specjalnych.

LITERATURA

Kraj K. *Historyczno – Publicystyczny Almanach Łubianka*, [w:] Bezpieczeństwo, Teoria i praktyka, nr 1-2/2009.

Kraj K. *Pokazałem mu pięść..., rozmowa z generałem majorem KGB ZSRR w stanie spoczynku, Walerijem Nikołajewiczem Wieliczko prezydentem Klubu Weteranów Bezpieczeństwa Państwowego*, [w:] „MMS Komandos” nr 11/2011.

²⁸⁵ Obecnie to Bartłomiej Sienkiewicz, minister spraw wewnętrznych.

Kraj K. *Szef kremlofskich pretorianów, general Michaił S. Dokuczajew, artylerzysta, szpieg „borowik”*, [w:] MMS Komandos nr 3/2012.

Larecki J. *Wielki Leksykon Służb Specjalnych świata, organizacje wywiadu, kontrwywiadu i policji politycznych świata, terminologia profesjonalna i żargon operacyjny*, Książka i Wiedza, Warszawa 2007.

Statut Klubu Weteranów Bezpieczeństwa Państwowego, Moskwa B.O.K.S. – Print 2000.

www.agentura.ru

www.a-lubyanka.ru

Recenzent - Reviewer - Рецензент:

Artykuł recenzowany przez dwóch niezależnych recenzentów – wykaz na rewersie strony tytułowej.

An article reviewed by two independent critics – see a list on the back of the title page.

Статья, оценивается двумя независимым рецензентами - перечень на обороте заглавного листа.